

ROLUL DOBROGEI ÎN ISTORIA FORMĂRII POPORULUI ROMÂN ȘI A STATULUI MEDIEVAL ROMÂNESC

Eugenia Zaharia

Pământul dintre Marea Neagră și Dunăre face parte din teritoriul de vatră al geto-dacilor. În această margine a ariei ocupată de ei, geto-dacii au cunoscut pentru prima dată lumea civilizată a antichității ; prin coloniile grecești de pe țărmul Mării Negre și apoi prin romani au luat contact cu viața urbană, de unde au pătruns primele elemente de artă, tehnică și literatură. Dobrogea a fost regiunea de unde a început romanizarea și care în tot cursul mileniului întâi și în prima jumătate a mileniului al II-lea a constituit puntea de legătură cu Imperiul Roman de Răsărit.

În istoria formării poporului român Dobrogea a avut un rol de primă importanță ; dacă Transilvania și Oltenia organizate ca provincii romane au avut un rol egal cu al Dobrogei în procesul romanizării geto-dacilor, după plecarea autorităților romane din aceste provincii, Centrul de greutate al romanizării rămîne la Dunăre ; ca regiune legată de imperiu, Dobrogea rămîne în continuare vatră principală a romanizării, acolo unde stăpînirea romană și viața urbană au fost mai solid constituite și a dăinuit mai mult.

După retragerea trupelor și a autorităților romane, retragere urmată de pătrunderea popoarelor în migrație, încetează știrile referitoare la regiunile nord-dunărene ; acest fapt se datorește nu plecării daco-romanilor, ci încetării vieții urbane. Dobrogea însă rămîne în continuare locul, de unde, foarte rar, dar totuși de aici mai apar știri privitoare la populația autohtonă și la regiunile de la Dunărea de Jos.

Această perioadă dintre retragerea romană și reurbanizarea regiunilor Dunării, făcută în cadrul restabilirii, a revenirii imperiului în aceste regiuni, corespunde arheologic unei lungi dezvoltări istorice a populației daco-romane, pe care arheologic o identificăm în aria de răspîndire a culturilor Bratei (sec. IV—VI), Ipotești—Cîndești—Filiaș (sec. VI—VII) și Dridu (sec. VIII—XI).

Restaurarea Imperiului la Dunăre, după victoria de la Durostorum din 971, a însemnat în primul rînd reorganizarea acestor regiuni în două theme, Paristrion și Bulgaria ; vechile cetăți romane sînt reclădite, iar altele sînt atunci ridicate, cum este Cetatea de pe insula Păcuiul lui Soare, una din principalele baze navale ale flotei bizantine.

Această perioadă—dintre retragerea romană și reurbanizarea regiunilor Dună-Ipotești—Cândești—Filiaș (sec. VI—VII) și Dridu (sec. VIII—XI).

de-a lungul a patru secole (VIII—XI), pe toată aria de locuire a Românilor, inclusiv pe teritoriul fostelor provincii romane Dacia și Scythia Minor. Perioada sa de maximă înflorire și răspindire corespunde celei de a doua jumătăți a sec. X, când a avut loc restaurarea autorității imperiului și organizarea themelor la Dunărea de Jos; unul din caracterele principale ale acestei culturi este tocmai dublul ei aspect, rural și urban.

Cetățile aveau legături cu teritoriul rural, ocupat de sate și târguri, și cu popoarele în migrație care dominau regiunile din stînga Dunării. Populația băștinașă din mediul rural era organizată în obști teritoriale, avînd pămîntul în proprietate privată ereditară. Primul caracter al obștei, acela de comunitate băștinașă a dat din p. de v. juridic, posibilitatea de integrare în obște a elementelor străine, ceea ce a asigurat asimilarea acelor care nu puteau fi îndepărtați în alt mod. Această organizare se manifestă pe plan arheologic în aspectul material al culturii Ipotești—Cândești din sec. VI—VII. În cadrul aceleiași dezvoltări determinată de această organizare social-economică și politică, se ajunge în sec. VIII la constituirea culturii Dridu, formată din componenta romanică a culturii Ipotești—Cândești, moment cronologic și cultural în care elementul slav dispare.

Rolul obștei teritoriale a fost determinant în dezvoltarea social-politică, economică, militară și culturală a acestei vremi; teritoriul său a ținut loc de mare proprietate, contribuind la dezvoltarea feudalismului local și a statelor medievale românești.

În mediul urban al culturii Dridu, în Dobrogea mai întii, ca regiune de margine a imperiului, apar primele elemente noi, tot de caracter urban, venite din imperiu, care vor determina formarea culturii noastre medievale din sec. XII—XIV. Este vorba de o ceramică lucrată la roată rapidă, avînd ca forme principale oala cu o toartă și margine înaltă, străchinile smălțuite, cămile cu picior înalt, amforele cu decor lustruit și incizat. Toate aceste forme se dezvoltă din aceleași categorii mai vechi, romano-bizantine, forme obișnuite mediului urban, din care apar mai rar și în mediul rural, numit pentru regiunile noastre cultura Ipotești—Cândești—Filiaș.

Elementele acestui nou curent cultural, care apar mai întii în Dobrogea, vor pătrunde treptat și în mediul rural al culturii Dridu, dezvoltînd începînd din sec. XII, cultura materială a statelor medievale românești, perioadă din care sînt legate descoperirile mai noi de la Bucov, cele de la Cetățeni—Argeș, Zimnicea, Bragadiru, Coconi, etc.

Acest nou curent venit din imperiu a dus la reurbanizarea treptată a acestor regiuni și la o nouă organizare social-economică și politică cu târguri și cetăți. În aceeași vreme se petrece și pătrunderea treptată, prin cruciade și prin imperiul latin din Constantinopol, prin unguri și misiunile creștine apusene, a elementelor de caracter european apusean.

În perioada sec. X—XI, XII—XIII sînt atestate și primele formațiuni politice românești în regiunile Dunării. Imperiul latin ca și efectul venirii Cumanilor, urmat de pătrunderea Turcilor, au întrerupt legătura cu Bizanțul; formarea statului Asăneștilor a însemnat prima formațiune statală pe deplin constituită, și cu toate implicațiile și consecințele unui asemenea organism, la care au participat românii dintre Dunăre și Balcani. Toate acestea au separat treptat regiunile dunărene de imperiu; în aceste împrejurări apar statele medievale românești ultimele din răsăritul Europei și din teritoriul fostului Imperiul Roman de Răsărit. Acest proces social-politic și economic, împlinit așa de tîrziu, față de celelalte formațiuni statale vecine, s-ar datora legăturii noastre cu imperiul, conștiinței apartenenței noastre de imperiu, care s-a frînt treptat, pe măsură ce imperiul se distanța de Dunăre, pînă la căderea sa sub turci.

Întreaga dezvoltare social-economică, politică și culturală în care se petrece reurbanizarea de la sfîrșitul sec. X și apoi aceea din sec. XIII—XIV, cînd

renasc romaniile de la Dunăre, are loc în cadrul marelui proces de renaștere bizantină a sec. X—XIV, proces complex, care a avut loc în imperiu și care pentru regiunile noastre, se manifestă în principal prin apariția primelor formațiuni politice românești. Această etapă corespunde în genere formării statelor medievale din răsăritul Europei, pe fostele teritorii ale imperiului și în regiunile vecine, unde acesta și-a exercitat din plin bogata sa influență.

Acest proces se manifestă în cultura materială prin reurbanizarea regiunilor, în care elementele componente, cum ar fi ceramica înfățișează cu adevărat o renaștere a ceramicii romane.

Această primă renaștere care a avut loc în Europa de răsărit; este mult mai aproape de valorile antice ale culturii greco-romane, decît cea care i-a urmat acesteia, din regiunile apusene ale Europei (sau ale Imperiului Roman de Apus).

Dobrogea a fost cu siguranță aceea regiune unde ideea apartenenței noastre de imperiu a fost o realitate permanentă; acolo s-au înregistrat primele formațiuni politico românești; legate acestea în procesul lor de dezvoltare și de emancipare politică, economică și culturală de restul spațiului din stînga Dunării locuit de români, au legitimat astfel titulatura de Domn de la Munte la Mare a lui Mircea cel Bătrîn.

DOBROUDJA SON ROLE DANS L'HISTOIRE DES ROUMAINS,

(résumé)

La région située entre la Mer Noire et la Danube a été habitée de la plus haute antiquité par les gètes; toutes les sources littéraires antiques confirment leurs antochtonisme dans l'espace entre les Carpathes, les Balkans et la Mer Noire. Par cette région les gétodaces ont connu les premiers éléments de la civilisation grecque et puis romaine, qui garde la technique, la littérature et les arts. C'est toujours par cette région qu'ils ont reçu les formes d'une organisation avancée, au p. de v. social-politique et économique.

Dans le processus de la romanisation, la Dobroudja a eu un rôle de haute importance, parceque après la retraite romaine, le centre, de la romanité reste au Danube, là où la domination romaine et la vie urbaine a continuer plus longue.

Les peuples migrants détruisent la vie urbaine des provinces romaines; ainsi disparaissent la plupart des activités commerciales et artisanales; les écrivains disparaissent aussi des régions redevenues rurales, d'où la rareté des renseignements concernant les daco-romains, restés en dehors des frontières de l'Empire.

La période qui commence de la retraite romaine jusqu'à la restauration de l'autorité de l'Empire au Bas-Danube (1971), correspond aux civilisations de Bratci, d'Ipotesti-Cândești et de Dridu.

Dans la situation créée par la restauration byzantine au Danube, à la fin du X siècle, principalement la reurbanisation, les roumains sont de nouveau mentionnés par les sources littéraires byzantines; il s'agit des premiers témoignages sur la vie politique des roumains; des petites formations politiques sous des chefs propres, que nous les rencontrons dans les sources écrites de la fin du X-e siècle.

La civilisation de Dridu qui se développe entre les VIII-e—XI-e siècle, se caractérise par son double aspect, rural et urbain; à partir du XII-e siècle, par les citées byzantines de la Dobroudja, pénètre un nouveau courant culturel, dont le développement va se cristalliser sur le plan historique par la fondation des états et de la civilisation roumaine des XIII-e — XIV-e siècles.

MONEDE BIZANTINE ANONIME ȘI SKIFATE IN COLECȚIA MUZEULUI DIN TULCEA

Al. Popeea și V. H. Baumann

La Muzeul de arheologie din Tulcea au fost colecționate pînă în vara anului 1973 un număr de 154 exemplare, după cum urmează :

I. Monede bizantine anonime de bronz Clasa A 1 (Ioan Tzimiskes, 969—976)¹

Nr. crt.	Metrologie,	ax ²	Ornamente ³ Nimb Evanghelie Rv.	Bibliografie, atelier emitent	Observații
0	1	2	3	4	5
1.	12,00 g 23,7 mm	↘	Fig. 1 Fig. 2 Fig. 3	Morrisson, II, p. 596. Cp. 4	
2.	11,79 g 28 mm	↘	Varietatea 39 ?	• •	Surfrapată pe un ex. Nicefor II.
3.	10,22 g 27,5 mm		Fig. 4 Fig. 5 Fig. 6	nr. 02	
4.	9,83 g 28 mm		Fig. 7 Fig. 8 Fig. 9	• •	
5.	9,60 g 26 mm		Fig. 10 Fig. 11 Fig. 12	• •	
6.	8,75 g 26,5 mm		Varietatea 37 ?	• •	
7.	8,03 g 27,5 mm		Varietatea 39	• •	Tulcea, șanț de canalizare la IRTA.
8.	7,80 g 27,5 mm			• •	Valea Nucarilor. Donată de Cor- nescu Vasile.

0	1	2	3	4	5
9.	7,35 g 28 mm		Varietatea 24 ?	nr. 08	
10.	6,16 g 28,5 mm		? Fig. 13 Fig. 14	• •	
11.	6,05 g 25 mm		Fig. 15 Fig. 16 Fig. 17	• •	
<i>Clasa A 2 (Vasile II și Constatin VIII, 976 — 1025)⁵</i>					
12.	21,86 g 35 mm		Fig. 18 Fig. 19 Fig. 20	Morrisson, II, p.597 598. Cp.	Babadag. Donată de Casapu Jordan
13.	17,15 g 33 mm		Varietatea 15	nr. 38	
14.	16,20 g. 33 mm		Varietatea 51 ?	Morrisson, II, p. 598 Cp.	Tulcea, 1973 str. Prislav, 138, do- nată de Titov
15.	16,20 g 34 mm	✓	Fig. 21 Fig. 22 Fig. 23	• •	Larion
16.	15,48 g 29 mm		Varietatea 39 ?	nr. 54—55	
17.	15,32 g 34 mm		Varietatea 27-28 ?	• •	ca nr. 12
18.	13,65 g 29,5 mm		Varietatea 39	• •	
19.	13,37 g 30 mm	✓	Fig. 24 ? Fig. 25	• •	
20.	13,05 g 32,4 mm		Fig. 26 Fig. 27 Fig. 28	• •	ca nr. 12
21.	12,30 g 32,8 mm	✓	Varietatea 5	nr. 34	Valea Teilor Fla- nul lătit prin ba- tere.
22.	11,85 g 32 mm		Varietatea 42	• •	

0	1	2	3	4	5
23.	10,85 g 32,5 mm	✓	Fig. 29	nr. 65	
24.	10,66 g 29,5 mm		Varietatea 40	" "	
25.	10,50 g 30 mm		Varietatea 7 ?	" "	
26.	10,27 g 28,5 mm		Varietatea 51	" "	
27.	9,60 g 29 mm		Varietatea 39-40 ?	" "	
28.	8,50 g 30,5 mm		Fig. 30 Fig. 31	" "	Surfrapată ? Niculițel 1972. Donația de Marin S. Niculai.
29.	8,15 g 28 mm	✓	Varietatea 45	" "	
30.	7,68 g 30 mm		Varietatea 35 ?	" "	Surfrapată Nufărul, 1969 Tezaur de 11 monede.
31.	7,26 g 24 mm		Varietatea 1	" "	Micșorată prin tăiere cu dalta.
<i>Clasa B (Roman III, 1028—1034)</i>					
32.	9,60 g 31 mm			Morrisson, II, p.599 Cp.	Surfrapată pe un ex. din clasa A 2.
33.	19,96 g 36 mm		Fig. 32	" "	
34.	14,72 g 30 mm		Fig. 33 Fig. 34	" "	Flan tăiat cu foarfeca.

0	1	2	3	4	5
35.	11,75 g 33,5 mm		" "	" "	
36.	11,75 g 34 mm		" "	" "	
37.	11,71 g 29 mm		" "	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa A 2
38.	11,53 g 31 mm		" "	" "	
39.	11,45 g 29,5 mm		" "	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa A 2.
40.	10,90 g 34 mm		Fig. 35 Fig. 36	" "	ca mai sus
41.	10,87 g 33 mm	↘	Fig. 37 ?	" "	ca mai sus
42.	10,40 g 29 mm		? ?	" "	Surfrapată ?
43.	10,36 g 30 mm	↘	Fig. 38 Fig. 39	" "	
44.	9,60 g 31 mm	↘	" "	" "	Surfrapată ?
45.	9,25 g 28 mm	↘	? ?	" "	
46.	9,10 g 29 mm		? ?	" "	
47.	8,65 g 30 mm		Fig. 40 ?	" "	
48.	8,19 g 28 mm	↘	" Fig. 41	" "	
49.	7,98 g 26 mm	↘	" "	" "	ca nr. 14
50.	7,56 g 26,5 mm		" "	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa A 2. Flan rotunjit cu foarfeca.

0	1	2	3	4	5
51.	7,38 g 27 mm		" "	" "	
<i>Clasa C (Mihail IV, 1034—1041)</i>					
52.	7,10 g 27 mm			Morrisson, II, p. 600. Cp.	
53.	10,38 g 29 mm			" "	
54.	10,37 g 30 mm			" "	
55.	10,05 g 32,7 mm			" "	
56.	9,72 g 31 mm			" "	
57.	9,15 g 28 mm			" "	
58.	6,70 g 28,5 mm			" "	
59.	6,40 g 29 mm			" "	
60.	6,22 g 29,5 mm			" "	
61.	6,20 g 25,5 mm			" "	
				nr. 95	Surfrapată pe un ex. din clasa B.
62.	6,12 g 27,5 mm			" "	
63.	5,76 g 29 mm			" "	
64.	4,71 g 27,5 mm			" "	

Clasa D (Constantin IX, 1042 — 1055).

Nr. crt.	Metrologie,	ax	Ornamente rv. sus jos	Bibliografie atelier emitent	Observații
0	1	2	3	4	5
65.	12,60 g 33 mm		— + — Fig. 42	Morrisson, II, p. 601. Cp.	
66.	11,15 g 32 mm	↙	— + — Fig. 43	nr. 107 și 111	Surfrapată pe un ex. din clasa C.
67.	10,68 g 26 mm		— + — Fig. 44	" "	Noviodunum (așezare), 1973
68.	10,25 g 30 mm	↘	— + — Fig. 45	" "	
69.	9,63 g 28,5 mm		— + — Fig. 46	" "	Dublă frapă, vizibilă pe av.
70.	9,42 g 32 mm		— + — Fig. 47	nr. 107	Surfrapată pe un ex. din clasa C.
71.	9,40 g 28 mm		— + — Fig. 48	" "	
72.	8,82 g 29,5 mm		— + — Fig. 49	" "	ca nr. 14.
73.	8,75 g 28 mm		— + — Fig. 50	" "	
74.	8,65 g 33 mm			" "	Surfrapată ?
75.	8,64 g 30 mm		— + — Fig. 51	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa C.
76.	8,48 g 29,3 mm		— + — Fig. 52	" "	
77.	7,90 g 25,5 mm		— + — Fig. 53	" "	
78.	7,85 g 29 mm		— + — Fig. 54	" "	

0	1	2	3	4	5
79.	7,55 g 27 mm		-- + -- Fig. 55	Morrisson, II, p. 601. Cp.	
80.	7,10 g 27 mm			dar pe rv. Fig. 63	Surfrapată pe un ex. din clasa C ?
81.	6,84 g 27 mm		-- + -- Fig. 56	" "	
82.	6,80 g 28 mm		-- + -- Fig. 57	" "	
83.	6,45 g 30 mm		-- + -- Fig. 58	" "	Surfrapată. Noviodunum (așezare), 1973. Urme de ardere.
84.	6,32 g 28 mm		-- + -- Fig. 59	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa C.
85.	5,40 g 29 mm		-- + -- Fig. 60	" "	
86.	5,30 g 26 mm		-- + -- Fig. 61	" "	
87.	3,75 g 26 mm		-- + -- Fig. 62	" "	ca nr. 14.
88.	3,66 g 26 mm		-- + -- Fig. 63	" "	Foarte tocită
89.	3,04 g 24,5 mm		-- + -- Fig. 64	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa C sau B

Clasa F (Constantin X, 1059 — 1067).
a) Anonime.

Nr. crt.	Metrologie,	ax.	Ornamentele rv.	Bibliografie, atelier emitent	Observații
0	1	2	3	4	5
90.	9,20 g 27 mm		--+- --+-	Morrisson, II, p. 602. Cp. dar + +	Nufărul, tezaur. Flan tăiat cu foarfeca.
91.	7,10 g 29 mm		--+- --+-	. .	Surfrapată.
92.	6,12 g 24,5 mm	↘	--+- --+-	. .	Surfrapată. Nufărul, tezaur.
b) Constantin X și Eudochia (1059 — 1067).					
93.	9,90 g 28 mm			Morrisson, II, p. 645—646. Cp.	
94.	9,45 g 31 mm			. .	Nufărul, tezaur. Flan tăiat cu dalta.
95.	7,45 g 27 mm			. .	
96.	7,30 g 25 mm			. .	Flan tăiat cu dalta.
97.	6,92 g 28 mm	↘			Surfrapată pe un ex. din clasa E sau D
98.	5,88 g 27,5 mm			" "	Surfrapată pe un ex. din clasa E.
99.	5,10 g 27 mm	↘		" "	Surfrapată ?
100.	4,90 g 26 mm			. .	Surfrapată pe un ex. din clasa E.

c) Constantin X, nominalizate⁷.

0	1	2	3	4	5
101.	7,60 g 26,5 mm			Morrisson, II, p. 647, nr. 34. Cp.	Surfrapată pe un ex. Constantin X și Evdochia.
102.	5,50 g 26,5 mm			nr. 40—42	
103.	4,40 g 25 mm			nr. 34	
<p><i>Roman IV (1068 — 1071).</i> a) Tipul Wroth, 2.</p>					
104.	8,25 g 30 mm			Morrisson, II, p. 652, Cp. Wroth, II, p. 527—528.	
105.	3,85 g 26 mm			. .	

b) *Anonime, clasa G.*

Nr. crt.	Metrologie,	ax.	Bibliografie, atelier emitent	Observații
0	1	2	3	4
106.	8,15 g 26 mm		Morrisson, II, p. 602—603, Cp.	Isaccea, 1968, donată de Ramadan Mustar.
107.	6,50 g 25 mm		" "	Surfrapată pe un ex. Roman IV, Wroth, 2. Găsită la Nufărul, tezaur
108.	6,25 g 27,5 mm		" "	Ca nr. 8.
109.	5,60 g 28 mm		" "	Dublă frapă.
110.	5,10 g 26 mm		" "	Surfrapată pe un ex. Roman IV, Wroth, 2.
111.	3,95 g 27 mm		" "	Tocită.
112.	4,20 g 26 mm		Morrisson, II, p. 603 cp.	
113.	3,60 g 25,5 mm		" "	
<i>Nicefor Basilakios, Thessalonic (?) 1078^a.</i>				
114.	4,85 g 24 mm		Morrisson, II, p. 662, nr. 01 și 02, pl. XCII	
<i>Nicefor III (1078—1081).</i>				
a) <i>Wroth, II, p. 538, nr. 16, pl. LXIII, 10</i>				
115.	6,90 g 25 mm		Morrisson, II, p. 661, Cp.	Surfrapată pe un ex. Mihail VII.
116.	4,95 g 26 mm		" "	Ca nr. 14.
117.	3,80 g 25,4 mm	↗	" "	
<i>b) Anonime, clasa I.</i>				
118.	5,43 g 23 mm		Morrisson, II, p. 603—604. Cp.	
119.	5,25 g 25,5 mm	↘	" "	
120.	4,65 g 23,5 mm		" "	

0	1	2	3	5
121.	3,15 g 23 mm	→	" "	
122.	2,45 g 21 mm	↘	" "	
123.	2,30 g 22 mm	↘	" "	
124.	2,00 g 21,5 mm		" "	
<i>Alexius I Comnenul (1081—1118)</i>				
a) Clasa J.				
125.	4,75 g 26,5 mm	↑	Morrisson, II, p. 605. Cp.	Surfrapată ?
126.	3,60 g 21 mm	↘	" "	
b) Clasa K.				
127.	7,07 g 24 mm		Morrisson, II, p. 605. Cp.	
128.	6,20 g 24 mm		" "	Surfrapată pe un ex. din cl. I
129.	6,15 g 24 mm		" "	Nufărul, tezaur Surfrapată pe un ex. din clasa I
130.	5,50 g 28 mm	↘	" "	Surfrapată pe un exp. din cl. I
131.	4,20 g 23 mm		" "	
132.	4,10 g 28 mm	↑	" "	Surfrapată pe un ex. din clasa J

c) Monede skifate

Nr. crt.	Metrologie, metal	Nominal	Descriere	Referiri bibliografice. Observații
0	1	2	3	4
133.	2,95 g 28 mm billon	Aspron trachy	Av. Christos, pe tron cu spătar. Rv. Alexius ținând în dr. sceptrul și în st. globul.	Hendy ⁹ , p. 86, pl. 7, 2—4. Goodacre ¹⁰ , p. 269, nr. 32 (bronz) sau p. 268, nr. 31 (argint slab).
134.	4,50 g 26 mm billon	Trachy de billon	Av. Christos, pe tron cu spătar. Rv. Alexius, ținând dr. sceptru lung.	Morrisson, II, p. 678, tip 2. Wroth, II, nr. 9—11. Hendy, p. 86, pl. 7, 5. Ratto ¹¹ , nr. 2072.
135.	4,45 g 28 mm billon	"	Av. Bust Christos ținând evanghelia în st. Rv. Alexius ținând în dr. sceptru cu cap de lazarum și în st. globul cr.	Morrisson, II, p. 679, tip 4, nr. 59. Cp. pl. XCIV, 08. Hendy, p. 86, pl. 7, 6.
136.	3,80 g 28,5 mm billon	"	"	"
137.	2,55 g 28,5 mm billon	"	"	"
<i>Ioan II Comnenul (1118—1143)</i>				
138.	4,30 g 27 mm billon	Trachy de billon	Av. Bust Christos, ținând evanghelia în st. Rv. Ioan II ținând în dr. sceptrul cr. și în st. globul cr.	Hendy, p. 105, pl. 11, 1-2, Cp. emisiunea a doua. Atribuire incertă. Ca nr. 106.
139.	2,52 g 28,5 mm billon	"	"	Morrisson, II, p. 695, tip 2, nr. 60, Cp., p. 1. XCVI, 04. Hendy, p. 105, pl. 11, 1, varietatea B.

140.	1	2	3	4
	1,55 g 26 mm AE		Av. Indesc. Rv. Bust din față, cu sceptrul cr. în dr. și globul cr. în st.	Atribuire incertă. Ca nr. 106. Lipsă aproape 1/2 din monedă.
<i>Manuel I Comnenul (1143—1180)</i>				
141.	4,00 g 24 mm billon	Trachy de billon	Av. Christos pe tron cu spătar. Rv. Manuel țin- d în dr. scep- trul cr. și în st. globul cr.	Hendy ; p. 117, varietatea B, pl. 15, 3. Cp.
142.	1,80 g 19 mm billon	" "	...HA-Δ-ECII--	Hendy, p. 117, va- rietatea B, pl. 15, 3, dar figura lui Christos e mărită ca în pl. 14, 13. Morrisson ; II, p. 713, tip 2 ; nr. 61, Cp. 04. Ca nr. 106.
143.	1,50 g 19 mm billon	" "	--HΛA--	Ca mai sus ? Idem nr. 106.
144.	1,80 g 22 mm billon	" "	Av. Christos, pe tron. Rv. Manuel, din față, încoronat de Fecioară.	Hendy, p. 114, va- rietatea C (aste- risc deasupra tro- nului). Pl. 16, 10-13. Morrisson, II, pl. XCIX, 28 (B). Ca nr. 106.
145.	0,95 g 25 mm billon	" "	Av. Indesc. Rv. Împăratul în- coronat de Fecioa- ră ?	Atribuire incertă. Lipsă cam 1/2 din flan. Ca nr. 106.
<i>Ioan I (III) Ducas Vatatzes (1222—1254) — Niceea</i>				
146.	2,67 g 27,5 mm billon	Aspron trachy	Av. Ioan I, încor- onat de Christos, care ține evan- ghelia în st. Rv. Fecioara, pe tron cu spătar, țin- d în brațe chi- pul lui Christos.	Wroth ¹² , III, p. 216, 2, 3, pl. XXX, 23.

0	1	2	3	4
147.	2,77 g 25 mm billon	Trachy de billon	Av. Christos ținând volumen în st. Rv. Arhanghelul Mihail, ținând în dr. labarum și în st. globul cr.	Hendy, p. 289, pl. 40, 20, 21.
<i>Epoca Paleologilor — post 1261</i>				
148.	0,82 g 20 mm AE		Av. Împăratul, în picioare, din față, ținând în dr. o cruce lungă. În timp st. A. Rv. Floare de trîn.	Ca nr. 106.
<i>Nedeterminate</i>				
149.	1,05 g 17 mm AE		Av. Tamga ? Probabil tătarească sau imitație din zona Dunării de Jos.	Oct. Iliescu, în Peuce, II, 1971, p. 261-266. Ca nr. 106.
150.	2,20 g 11 mm AE		Bizantină skifată.	Margini tăiate cu foarfeca
151.	1,40 g 20 mm AE		"	ca mai sus Idem nr 106.
152.	1,27 g 17,5 mm AE		"	
153.	1,02 g 19 mm AE		"	Idem nr. 106.
154.	0,95 g 18 mm AE		"	Flan tăiat cu foarfeca. Idem nr. 106.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

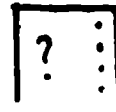

Fig. 5

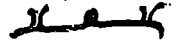

Fig. 6

Fig. 7

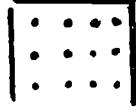

Fig. 8

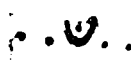

Fig. 9

Fig. 10

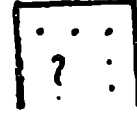

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

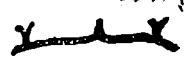

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 23

Fig. 22

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

Fig. 30

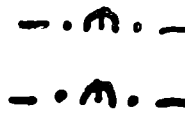

Fig. 31

Fig. 32 Fig. 33

Fig. 34

Fig. 35

Fig. 36

Fig. 37

Fig. 38

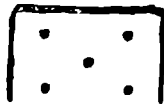

Fig. 39

Fig. 40

Fig. 41

Fig. 42

Fig. 43, 44,
46, 51, 54;
56-59; 63-64

Fig. 45, 47-50;
52-53; 55;
60-62

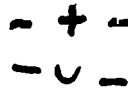

Fig. 63

Deși pentru majoritatea monedelor prezentate aici ne lipsesc informații precise asupra locului de descoperire, cunoscînd modul în care a fost alcătuită colecția muzeului tulcean, putem afirma fără teamă că ele provin din nordul Dobrogei. Puținele date pe care le avem indică adrese chiar în oraș și pe o rază de câteva zeci de km.

În Tulcea s-au găsit exemplarele nr. 7, 14, 49, 72, 87, și 116; în Babadag nr. 12 și 17; la Valea Nucarilor nr. 8 și 108; la Valea Teilor, nr. 21; la Niculițel nr. 28; la Noviodunum (așezare) nr. 67 și 83. Un loc aparte îl ocupă descoperirile făcute la Isaccea, de unde avem monedele nr. 106, 138, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 151, 153, 154, și Nufărul, unde s-a găsit un tezaur de 11 monede din care s-au recuperat numai 6 (nr. 30, 90, 92, 94, 107 și 128). Din păcate nu cunoaștem condițiile de descoperire nici componența întregului tezaur; considerăm însă că cele 6 exemplare reflectă conținutul acestuia: folles din perioada Vasile II — Alexius I. Ținînd cont de volumul redus al tezaurului (11 buc.) presupunem că acumularea s-a făcut în vremea lui Alexius I. Deci folles din secolele X—XI puteau rămîne în circulație circa 100 de ani sau mai mult. Din cele 6 exemple 4 sînt surfrapate. Remarcînd că 3 din cele 6 monede ale tezaurului aparțin lui Constantin X subliniem frecvența sporită a acestor exemplare în zona gurilor Dunării.

O mențiune merită faptul că multe din ornamentele monedelor din clasele A 1 și A 2 nu corespund tabelului întocmit de Bellinger. Avem probabil de-a face cu emisiuni mai variate sau specifice zonei de la Dunărea de Jos¹³. O sinteză a tuturor descoperirilor de pînă acum ar aduce probabil mai multă lumină asupra acestui aspect. Numărul mare de surfrapări ne atrage atenția în mod deosebit: din 132 de monede anonime 35 sînt surfrapate, adică o proporție de circa $\frac{1}{4}$ (ținînd cont și de cazurile nesigure). Cîteva exemplare merită a fi menționate: Nr. 3, ca argument în favoarea tezei că monedele din clasa A 1 aparțin lui Ioan Tzimis-

1 Atribuirea s-a făcut după M. Thompson, *The Athenian Agora*, II, Coins, Princetown, 1954.

2 Axul a fost menționat numai în cazul abaterii de la normal.

3 Ornamentele sînt indicate numai dacă forma și combinarea lor nu corespund tabelului alcătuit de Alfred R. Bellinger, reprodus în catalogul Morrisson, II p. 587.

4 Cecile Morrisson, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale*, I, II, Paris, 1970. Indicarea orașului emitent s-a făcut cu aceleași prescurtări ca în catalog. Cp.—Constantinopole.

5 Lărgirea flanului monetar începe de fapt cu anul 989 și a fost pusă în legătură cu victoria de la Abidos Cf. C. Morrisson, II, p. 584.

6 Aversul monedei e neclar și nu avem certitudinea că reprezintă pe Christos așezat pe un tron fără spătar, mai ales că ornamentația reversului — + — ar corespunde clasei E, pe care M. Thompson o atribuie lui Isac I dar aparține tot lui Constantin X. Conform A. Johnson, *A New Anonymous Bronze of Constantine X*, MN, 15, 1969, p. 97—99.

7 Belinger, Philip Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks collection and in the Whittemore collection*, III, part. II, Washington, 1973 p. 634—639, arată că atribuirea monedelor anonime trebuie încă privită ca aproximativă și o nouă emisiune monetară nu corespunde neaparat unei noi domnii. Astfel clasa D ar putea fi considerată cadatînd din jurul anilor 1050, iar clasa N ar putea fi mai timpurie decît L și M și ar aparține anilor 1070. Cu această ocazie mulțumesc lui Gh. Poenaru Bordeea care mi-a atras atenția asupra acestor importante opinii noi și mi-a pus la dispoziție lucrarea citată.

8 Inscripția trebuie să fie + ΚΩΝΡΑCΙ ΛCVCΔOVK

9 Ținînd cont de raritatea acestui exemplar, îi dăm și descrierea: Av. Bust Christos, îmbrăcat cu stola și kolobion, binecuvîntînd cu mina dr. În mina st. volumen. În cîmp st. și dr. IC XC.

10 RV. Cruce partiarhală pe două trepte. În centru. X. În cîmp, C.R. N. B.

11 Apud C. Morrisson, II, p. 662 și M. Hendy, p. 70—79. Exemplarul nostru este surfrapat pe un follis Roman, IV, Wroth, 2.

12 Michel F. Hendy, *Coinage and Money, in the Byzantine Empire, 1081—1261*, *Dumbarton Oaks Studies*, XII, Washington, 1969.

13 Hugh Goodacre, F.R.N.S., *A Handbook of the Coinage of the Byzantine Empire*, London, 1928—1933.

14 Rodolfo Ratto, *Monnaies Byzantines et d'autres pays...* Réimpression par J. Schulman, Amsterdam, 1959.

15 W. Wroth, *Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogots and Lombards*, London, 1911.

16 D. Metcalf, *Coinage in the Balkans, 820—1355*, Thessaloniki, 1965, p. 39.

kes¹⁴, nr. 91, 92, 97—100 și mai ales 102, toate din vremea lui Constantin X (1054—1067). Pe de-o parte ele indică repunerea în circulație a unor monede mai vechi, ca urmare a unei necesități de numerar, pe de altă parte, ele permit o mai bună cunoaștere a succesiunii emisiunilor. În acest sens ni se par importante exemplarele nr. 107 și 110, clasa G, rebătute peste monedele lui Roman IV de tipul Wroth, 2, precum și numerele 128—130, 132, — clasa K, rebătute peste monedele din clasele I și J.

Analiza greutateților medii și a marginilor flanului, fără a avea un rol major în interpretarea circulației monetare locale, pare totuși a indica o „criză de metal” în ultima treime a veacului al XI-lea. Greutatea medie a exemplarelor emise de Constantin X este în acest lot de 6,92 g, acele ale lui Roman IV este de 5,86 g, iar a celor ale lui Mihail VII și Nicefor III (socotite împreună este mai mică de 4 g.

Flanurile ciuntite, uneori în mod vizibil după imprimarea matriței, (nr. 31, 34, 50, 90, 94, 96 și mai ales skifatele) semnifică poate un mod de procurare a metalului pentru confecționarea de inele, ace, cercei, ținte, agrafe, cîrlige de pescuit și alte obiecte mărunte dar necesare¹⁵.

Analiza frecvenței monedelor în această epocă frământată, într-o zonă în care treceau obligatoriu toate vasele care intrau și ieșeau de pe Dunăre, credem că poate procura un plus de informații asupra vieții economice a ținutului.

Pentru perioada 969—1025 avem un număr de 31 monede, adică 0,55 monede/an ; un indice relativ mic, însă un spor însemnat față de perioada anterioară, mult mai săracă în descoperiri¹⁶.

Pentru anii 1028—1034 (Roman III) saltul indicelui este vertiginos : 20 de monede pentru 6 ani = 3,33 monede/an. Creșterea substanțială a cantității monedelor, legată de dezvoltarea economică, este o urmare firească a epocii de liniște instaurată după campaniile lui Vasile al II-lea. Se adevărește și în cazul colecției de la Tulcea observația făcută pentru Isaccea în legătură cu acest fenomen¹⁷, saltul fiind chiar mai accentuat în cazul de față.

Din vremea lui Mihail IV (1034—1041) avem 13 monede, adică un indice de 1,82 monede/an, ceea ce înseamnă o reducere cu aprox. 40% față de perioada imediat anterioară. Fenomenul poate fi pus în legătură cu raidurile pecenege din anul 1036, care au afectat greu Capidava și Dinogetia¹⁸, probabil și alte centre din nordul Dobrogei.

Domnia lui Constantin X (1042—1055) este reprezentată în acest lot prin 25 de monede, ceea ce înseamnă un indice de 1,92, adică o ușoară creștere față de perioada imediat anterioară. Fenomenul devine mai semnificativ dacă reținem numărul mare de surfrapări : peste $\frac{1}{4}$ din exemplarele prezentate. Probabil că ele datează din prima parte a domniei, ceea ce ar corespunde cu perioada de liniște și înflorire economică de atunci.

14 Vezi soluțierea problemei de către I. Dimian, în SCN, III, 1960, p. 197—221.

15 Este posibil ca ciuntirea flanurilor să însemne și reducerea exemplarelor mai vechi la dimensiunile și greutatea monedelor noi, sensibil mai mici. Pentru situația meșteșugarilor în Dobrogea secolelor X—XII. D. Vilceanu, în Pontica, V, 1971, p. 403—404.

16 Că în această circulație monetare în perioada anterioară sînt multiple : predominarea economiei naturale, tulburările provocate de războaiele bulgaro-ruse-bizantine, slăbirea imperiului pînă în vremea lui Nicefor Focas ș.a. Fenomenul nu se limitează numai la Peninsula Balcanică. Cf. I. Dimian, *Cîteva descoperiri...* în SCN, I, 1957, p. 204—214 ; Louis Bréhaut, *La vie et le mort de Lyzanes*, Paris, 1969, p. 69 și urm. ; N. Iorga, *Istoria vieții bizantine*, București, 1974, p. 217—219 și passim. În legătură cu realizarea operațiunilor militare de către Nicefor Focas, continuarea lor de către Ioan Tzimiskes și mai ales Vasile II, vezi DID, III, 1971, p. 71—57. Pentru descoperirile monetare din această epocă în Dobrogea, DID, III, 1971, p. 19—23, I. Barnea, *Dobrogea în secolele VII—X*, Peuce, II, Tulcea, 1971, p. 214. Pentru restul țării, C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, în SCIV, 23, 3, 1972, p. 375—415.

17 Al. Popcea *Monede bizantine din nordul Dobrogei*, Peuce, IV.

18 DID, III, p. 124—125.

Chiar dacă atacurile pecenege din 1046 și 1049—1050 nu au afectat direct Dobrogea¹⁹ ele au provocat totuși o scădere a circulației monetare, fenomen sesizat la Păcuil lui Soare²⁰ și la Isaceea, mai puțin în cazul colecției din Tulcea.

Cu observația că nu avem nici un exemplar de la Isac I (1057—1059), trecem la domnia lui Constantin X (1059—1067) de la care deținem 14 monede (indice 1,75), din care 7 surfrapări. Situația pare a fi mult mai bună decât la Isaceea în aceeași perioadă²¹.

Cei 3 ani ai domniei lui Roman IV (1068—1071) sînt ilustrați prin 8 monede, adică un indice de 2,66, corespunzător probabil cu măsurile de consolidare luate de împărat la Dunărea de Jos. La fel ca și în alte părți, constatăm o scădere substanțială a numerarului în vremea lui Mihail VII (1071—1078) : 2 monede pentru 7 ani, indice 0,29. Faptul e pe deplin explicabil dacă ținem cont de criza politică și mai ales economică prin care a trecut Imperiul după înfrîngerea suferită de Mantzikert²².

O revenire comparabilă cu cea din vremea lui Roman IV are loc în timpul lui Nicefor (1078—1081) : pentru 3 ani de domnie deținem în acest lot 10 monede, între care o singură surfrapare, ceea ce înseamnă că s-au emis multe monede noi. Indicele 3,33 este identic cu ceea ce fusese în urmă cu o jumătate de secol.

Domnia lui Alexius I (1081—1118) ne oferă în colecția de la Tulcea 8 monede anonime (din care 5 ? surfrapări) și 5 skifate, adică 13 exemplare pentru 37 de ani (indice 0,38), ceea ce înseamnă puțin în raport cu evenimentele și, desigur, cu viața economică a regiunii.

Cele 3 monede de la Ioan II (1118—1143) și cele 5 de la Manuel I (1143—1180) nu reprezintă un fapt semnificativ pentru această epocă²³. Totuși prezența unor exemplare rare, aș zice insolite, în catalogul nostru, ca acel follis al lui Nicefor Basilakios, ori acel aspron trachy al lui Demetrius Comnenus Ducas, indică, o dată mai mult, sensibilitatea circulației monetare la emisiuni scurte, ale căror exemplare au devenit deosebit de rare. Acesta este un indemn în plus pentru a acorda încredere evidenței numismatice, desigur, fără a absolutiza cifrele. Folosind metoda comparativă și lucrînd cu o masă monetară cît mai mare, e posibilă cunoașterea unor aspecte ale vieții economice ori argumentarea unor fapte asupra cărora alte izvoare sînt incerte.

MONNAIES BYZANTINES ANONYMES ET SKYPHATES DANS LA COLLECTION DU MUSÉE DE TULCEA

Résumé

On présente ici 151 monnaies byzantines anonymes et skyphates collectionnées à Tulcea, provenant du Nord de la Dobroudja et de la zone des bouches du Danube.

Les variations de la courbe de fréquence suivent, en général, les événements politiques et militaires, qui ont eu lieu ici pendant l'onzième siècle.

On remarque notamment le grand nombre de monnaies surfrappées (35) et la présence de deux exemplaires rares : un follis Nicefor Basilakios et un aspron trachy Démétrios Comnène Ducas.

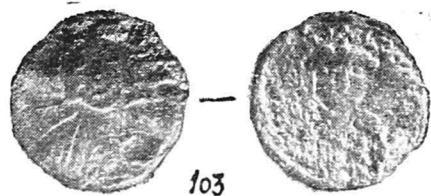
19 *Ibid.*, p. 127—128. P. Diaconu, *Les Petchenègues au Bas Danube*, București, 1970, p. 63, nota 175.

20 B. Mitrea, *Păcuil lui Soare*, București, 1972, p. 135, și tabelul de la p. 132.

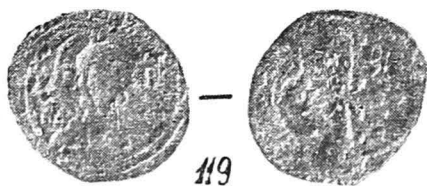
21 Refăcînd calculul pentru Isaceea și reatribuînd cele 3 monede anonime din clasa L lui Constantin X în loc de Isac I (cf. supra, nota 6) obținem un indice de 0,5, adică de cea 3 ori inferior celui de la Tulcea. Să credem oare că loviturile pecenegeilor din 1059 și ale uilor din 1061 și 1065 au fost mai puțin resimțite către gurile Dunării, mai ales că din cele 14 monede descrise aici 3 provin de la Nufărul ? În legătură cu aceste invazii vezi și C. Neculescu, *Năvălirea uzilor prin țările romane în imperiul bizantin*, *RIE*, IX, 1939, p. 193—196.

22 *IBD*, III, p. 135—136, Louis Bréhier, *op. cit.*, p. 232—236.

23 Monedele provin de la Isaceea și e posibil să facă parte dintr-un tezaur. Considerăm numărul lor aici nesemnificativ, ținînd cont că în această zonă s-au găsit astfel de tezaururi. Cf. B. Mitrea, în *Dacia*, NS, XI, 1971, p. 413.

103

119

115

114

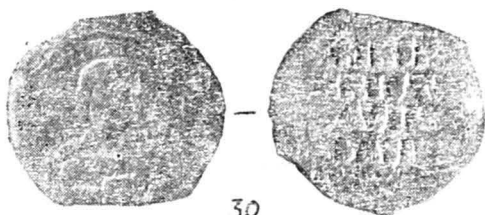
146

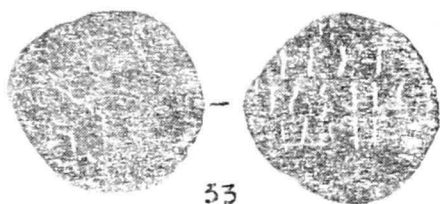
143

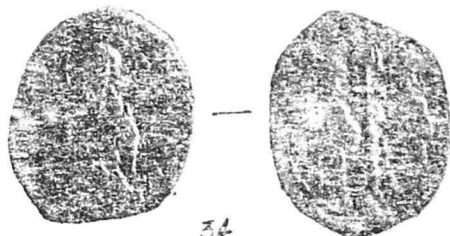
147

30

33

34

36

Pl. I Monede bizantine anonime și skifate în colecția muzeului din Tulcea.

Nr. 30, 33, 34, 36 — Tezaurul de la Nufărul.

Pl. I Monnaies byzantines anonymes et skyphates dans la collection du Musée de Tulcea.

Nr. 30, 33, 34, 36-le trésor de Nufărul